

Дунёни, инсониятни ларзага солган Иккинчи жахон урушининг хал килувчи, энг хаяжонли дамлари... Миллионлаб одамларнинг ёстигини куритган Фалокатнинг якуни якин. Якун нурли бўлиши учун яна неча миллионлаб инсоннинг кўллари дуода... Бундай вазиятда Ватан химоячилари — аскарлар иродасига таъсир этувчи хар қандай куч катта ахамиятга эга. Шундай ўта мухим пайтда ёзувчимиз Максуд Шайхзоданинг «Жалолиддин Мангуберди» тарихий драмаси дунёга келди.

Ўтмишда Чингизхондай кудратли кучга қарши тура олган, мардонавор курашган Ватан тиргаги — Жалолиддин Мангубердининг қахрамонликларини жонлантира олган драма Иккинчи жахон уруши йилларининг жанговар вазифаларига катта хизмат кўрсатди. Мазкур асар театрда сахналаштирилди. Манбаларда кўрсатилишича, Мангубердининг кишида хаяжонли фахр туйғусини жунбушга келтира оладиган қахрамонликлари акс этган мазкур драма урушга кетаётган аскарларга махсус намойиш этилиб, фронтга жўнатилган экан. Бу эса аскарларда жанговар рух ва шижоат уйғотиб, душманга нафратни кучайтирган...

Ана шундай ватанпарварлик туйғусининг кучаювига сабаб бўлгучи буюк аждодларимиз, хусусан, Жалолиддин Мангубердининг жасоратлари асрлар ўтса ҳамки, ўз кадр-кимматини, ахамиятини йўқотмайди. У кишида Ватанпарварликдек Олий Туйғуга хизмат қилиш импульсини жўш урдириб туради...

Жалолиддин Мангубердининг якин аъёнларидан бири бўлган, машхур тарихчи Шихобиддин Мухаммад ан-Насавий буюк бобомизни шундай тасвирлаган: «...У бугдойранг, ўрта бўйли, туркий киефали ва туркийда гапирадиган одам эди, шу билан бирга, форсийда ҳам сўзлаша оларди. Унинг мардлиги, жасурлигига келсак, жанглардаги қахрамонликларини эслаб ўтишнинг ўзи кифоя қилади. У шерлар орасида энг зўр шер эди, кўркмас чавандоз, лашкарлар орасида энг ботир эди. У... жахлдор эмасди, ҳақоратомуз сўзларни айтмасди. У ниҳоятда жиддий эди, кулмасди, факат жилмайиб кўярди, кам гапирарди...»

Машхур тарихчи Бартолд Мангубердига баҳо берар экан, буни шундай ифода этади: «...Хоразмшоҳ Алоуддин Мухаммад кейинчалик Жалолиддин кўрсатган ва мумкин бўлган қаршилиқ ҳаракатининг учкунини ҳам кўрсата олмади». Дарвоқе, шу ўринда Мангубердининг отаси — Хоразмшоҳ Алоуддин Мухаммад ҳақида турк тарихчи олими Ойдин Тонарий ёзган баъзи бир маълумотларни келтириб ўтсак.

Тарихда буюк из қолдирган хоразмшоҳлар сулоласининг машхур сиймоларидан бири бўлган Алоуддин Мухаммад (хукмронлик даври 1200 — 1220 й.) даставвал Гур султонлари Шихобиддин ва Гиёсиддин билан жанг қилди. Гурийлар Марв, Тус ва Хуросонни қўлга қиритиш ниятида эдилар. Алоуддин Мухаммад Нишопур, Марв, Сарахсни забт этди. Ундан сўнг Хоразмшоҳ кўп жанглар ўтказди, гурийларни қучсизлантириб, уларнинг кўп ерларини тортиб олди. Бора-бора, бир вақтлар кудратли ҳисобланган гурийлар давлати Алоуддин Мухаммаднинг тазйиқи сабаб, парчаланиб кетди...

Алоуддин Хоразмшоҳ бундай натижаларга кўп жихатдан қорахитойлар орқали эришди. Бирок у кейинчалик, кудрат қасб этиб бораётганини ҳис қилди, ўзи вассал бўлган қорахитойларга қарши юришлар қилиб, уларни енгди. Ундан кейин Хоразмшоҳ Табаристонда бовандийлар хукмронлигини йўқ қилди, Самарқанд султони Усмонни ўлдириб, қорахонийларни тарих сахнасидан бутунлай чиқариб юборди. Дашти

Кипчокдаги кўчманчи кипчокларнинг устидан ҳам галаба қозонган Алоуддин Мухаммад 1215 йилда Сигнокни ўз давлатига кўшиб олди.

Айни пайтда Эрон ва Афғонистонда ҳам обрўси ошиб бораётган Хоразмшоҳ Газна ва унинг атрофини босиб олди. Бу ерларни у ўгли Жалолиддин Мангубердига берди. Алоуддин 1217 йилда Форс отабеги Саъд ибн Занги ва Озарбойжон отабеги Ўзбекни енгиб, ўз итоати остига олди.

Шундай қилиб, Хоразмшоҳлар империяси янада кенгайиб, Сирдарёдан Ироқи Арабга чўзилган улкан ҳудудга эга бўлди ва ўша давр Ислому оламининг энг қудратли давлатига айланди.

Бирок шундай қудратга эга бўлган султон Алоуддин Мухаммад ўз давлат механизмига тамомила ҳукмрон бўла олмади. Мўғуллар истилоси арафасида хоразмшоҳлар давлатида ўзига хос диархия — иккихокимлик тузуми вужудга келган: мутлак ҳукмдор деб султон Мухаммад ҳисобланарди, иккинчи тарафдан у ўз онаси Туркон хотуннинг итоатида эди. Туркон хотун эса давлатнинг ички ва ташқи ишларида иккинчи ҳукмдор, айрим масалаларда ҳатто султонга муҳолиф ҳам эди. Хоразмшоҳнинг буйруқ ва фармонлари кўпинча қудратли Туркон хотун томонидан бекор қилинар ва ҳеч қандай қучга эга бўлмай қоларди.

Шихобиддин ан-Насавий шундай ёзган: «...Хоразмшоҳ онасига қарши чиқолмас эди... кичик ишларда ҳам, жиддийларида ҳам, аҳамиятсизларида ҳам. Бу икки сабабга кўра эди: биринчиси — фарзандлик бурчи бўлса, иккинчи ва энг асосийси, мамлакатнинг барча амирлари онасининг уругидан эканлиги».

«Жаҳон ҳокими» деган лақабга эга бўлган Туркон хотун фақат султонга ҳукмини ўтказибгина қолмай, балки молия ишларини ҳам бошқарарди ва амирлар, амалдорларга ҳам фармон берарди. Бу ҳолат мўғуллар истилоси арафасида хоразмшоҳлар давлатидаги аҳволнинг барқарорлигини бирмунча йўқотди.

...1218 йилда Мовароуннаҳрга келган Чингизхон элчилари Алоуддин томонидан қабул қилинди. Икки ўртада савдо шартномаси тузилди. Бирок Чингизхоннинг савдогарлар қарвони Ўтрорга келганда шу ернинг ноибни Инолхон уларни қатл этиб, мол-дунёларини тортиб олади. Аслини олганда, қатл этилганлар савдогарлар никобидаги жосуслар экани аён бўлса ҳам, аниқ исботлар йўқлиги сабаб, бу ўта жиддий сиёсий ҳатога айланди. Бу мудҳиш воқеа оқибатда неча-неча минглаб мусулмонларнинг ҳалок бўлишига олиб келди...

Газабланган Чингизхон Инолхонни беришни талаб қилиб, Мухаммад ҳузурига ибн Кафраж Бугра исмли машҳур киши бошчилигидаги элчиларини юборди.

Бирок Хоразмшоҳ Алоуддин Мухаммад ўгли Жалолиддин Мангубердининг сўзига қирмай, Инолхонни Чингизхонга бермайди. Бу ҳам етмаганидай, ибн Кафраж Бугра ва унинг йўлдошларини қатл қилиб юборди.

Бугранинг ўлдирилишидан ниҳоятда тушқунликка тушган Чингизхон уч кечаю уч кундуз танҳо ўзи ибодат қилиб, Худога қарата илтижо қилган экан: “Эй Парвардигор, эй тозақ ва туркларнинг яратқувчиси, бу жанжални бошлаган мен эмасман, қасос олишга қувват бер!”

Мўғуллар босқини арафасида Хоразмшоҳ харбий кенгаш қақиради. Унда атоқли давлат арбоби Шаҳобиддин Абу Саъд ибн Имрон ал-Хивакий Алоуддинга барча лашкарлар билан (600 минглик!) Чингизхонга қарши чиқиш керак, деган таклифни ўртага ташлайди. (Чингизхоннинг қўшинлари сони Хоразмшоҳникидан 3-4 баробар кам эди!) Мангуберди ҳам фойдали маслаҳат беради. Унинг фикри бўйича, душманни

Мовароуннахрга киритиб, сўнг махаллий ерни душманга нисбатан яхши билганликдан фойдаланиб, уни яксон этиш кўзда тутиларди. Бирок Алоуддин Мухаммад бу таклифларни рад этиб, барча кўшинини шахар ва калъаларга бўлиб, парчалади. (Баъзи тарихчилар бу охири яхши ўйланмай килинган ишга Алоуддин Мухаммаднинг Чингизхонни менсимагани сабаб бўлган, дейишса, бошка тарихчилар бу пайтда Хоразмшоҳнинг ўз атрофидаги аъёнларига ишончи сусайгани важ бўлди, деб ёзишади.) Окибатда, Чингизхонда ракиб кучларини биттама-битта, осонгина кириб ташлаш имкони тугилди ва у буни уддалади ҳам. ...Биринчи зарбани Чингизхон 1219 йилда Ўтрорга берди. Бунинг муҳим сабаби бор эди: Чингизхоннинг ўз хисоб-китоби бўлган Инолхон бу шахарнинг ноиби эди. Ўтрор беш ой камал килиниб, Инолхоннинг одами Хожиб Корача хоинлиги сабаб, ишгол килинади. Инолхонни Чингизхон хузурига олиб келишади. Сўнг эса, Инолхоннинг кўзлари ва кулокларига кумуш эриттириб, куйишади...

Хожиб Корачани эса Чингизхоннинг ўгиллари олдига олиб келишганда, улар: «Сен ўз хожанга нисбатан хоинлик қилдинг. Вахоланки, у сенга кўп яхшиликлар қилган ва сендан миннатдорлик кутишга ҳақли эди. Шунинг учун биз сенинг содиқлигинга ишонмаймиз», деб катл этадилар...

Вазиятнинг кулайлигидан ва саросимага тушган, ён-атрофидаги аъёнларига шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолган Алоуддин Мухаммаднинг абгор ахволдан фойдаланган Чингизхон Мовароуннахрнинг дастлаб энг йирик шахарларини босиб ола бошлади, шундан сўнг, кучсизрок вилоятларини осонлик билан забт этади. Тарихда мисли қўрилмаган катлиомлар рўй беради, мусулмонлар қони дарё бўлиб оқади. Тарихчилар айтганидек, “бунда таслим бўлганлар ҳам, қаршилик қўрсатганлар ҳам омон қолмадилар”. Вазият шу даражага етиб келдики, Балхдан Тусга аранг қочган Алоуддин Мухаммад Хоразмшоҳ Давлатобод яқинида бўлиб ўтган жангда зўрга жонини қутқариб қолди. Изма-из қувиб келаётган даҳшатли таъқибдан жонсарақ бўлиб қолган Мухаммад Султон Хазар (хазирги Каспий) денгизининг жануби-шарқ қисмидаги Абискин оролларида бирига яширинди. У ерда ҳасталаниб, кашшоклик ва хор-зорликда 1220 йили вафот этди. Энг фожеалиси, бир вақтлар оламни ларзага келтирган, қудратли империянинг ҳукмдори, бехисоб бойликлар эгаси Алоуддин Мухаммадга ҳатто арзирли бир жой ва ҳатто қафанлик ҳам топилмади. Унинг мулозимларидан бири ўз қўйлагини йиртиб, қафанлик қилиб ўрайди...

Султон Алоуддин Мухаммад ўлимидан бир неча кун олдин ўгиллари Жалолиддин, Окшоҳ ва Ўзлокшоҳни хузурига қорлаб, “Мангубердидан бошка ўчимни оладиган, бу ҳаракатни тўхтатадиган ўғлим йўқ. Уни ворис этиб тайинлайман. Унга итоат этингиз” дейди ва қиличини ўз қўли билан қатта ўғлининг белига боғлайди. Шу билан айтиш мумкинки, Туркон хотун томонидан тайинлаган султон — Ўзлокшоҳ ворислиги бекор қилинди. Хуллас, Жалолиддин Мангуберди энг мушкул, таҳликали вазиятда ўзи йўғ-у номигина бор давлатнинг султонига айланди.

Тог бағрида гуржилар худди зулмат сингари ёйилиб, Хоразмшоҳни кутиб турардилар. Уларнинг Султонни қўрган захоти қилган биринчи қиликлари — осмонни тешиб юборгудай қичқиришлари бўлди.

Икки томон орасида шиддатли жанг бўлиб ўтди. Окибат шу бўлдики, гуржилар мағлуб бўлиб, Хоразм қўшинидан аранг қочиб қутулдилар.

Тарихчиларнинг ёзишича, уруш арафасида Шалва (гуржиларнинг энг қудратли лашкарбошиси) ракиб тараф элчисини кутиб олганида йикқан қўшинини пеш қилиб,

шундай деган экан: “Мен айна шу пайтда, давримда амир ал-мўъминин Али (ибн Абу Толиб хазрат Али, тўртинчи халифа) тирик бўлишини истардим. Шунда мен унга куч кандай бўлишини кўрсатиб кўярдим, у Бадр ва Хайбар жанглари эсдан чиқарарди”. Шалванинг бу мактанчоклиги асосида Бадр жанги — 624 йилнинг мартада Мухаммад (с.а.в.) тарафдорлари томонидан Ислом дини учун кураш жанги назарда тутилган. Бу кураш Арабистон ярим оролида исломнинг кенг тарқалишига йўл очиб берган. Хайбар — Мадина ва Дамашк оралигида жойлашган воҳа. 628 йилда Мухаммад (с.а.в.) томонидан забт этилди. Ривоят қилишларича, хазрат Али иккала жангда ҳам ноёб жасорат кўрсатган.

Тарихчиларнинг таъкидлашича, Шалва жуда бақувват, улкан гавдали киши бўлган. У асир олинган, Жалолиддин хузурига олиб келинади. Шунда Султон унга шундай дейди: “Кани, сенинг Зулфикор қиличинг?! (Хазрат Алининг шундай машҳур қиличи бўлган.) Кани, бу қиличининг хаммани хайратга солувчи зарблари?” Шу гапдан сўнг, изза бўлган Шалва ислом динини қабул қилган экан...

Хуллас, Жалолиддин Мангуберди Озарбайжондаги отабеклар давлатини тарих сахнасидан чиқариб юборган, Ширвон, қудратли Гуржистон империясини қулатди. Мавкейдан мўғуллар ҳам хайкиб қолган Мангуберди 1227 йилнинг сентябрида асосий душман билан тўқнашди. Жанг аёвсиз кечади. Унда, айниқса, мўғуллар кўп талафот кўрадилар. Бирок жангнинг энг қизгин палласида Жалолиддиннинг укаси Гиёсиддин Пиршоҳ унга хоинлик қилиб, қўшинлари билан қочиб кетади. Лекин шунда ҳам Жалолиддин зафар қозонади, мўғуллар талафот кўриб, қочишга тушадилар. Мўғул лашкарбошилари билан бири Тайнал нўён Жалолиддиннинг бу жангдаги жасоратини кўриб, шундай деган экан: “Хақиқатан ҳам у ўз даврининг баҳоидири ва тенгқурларининг дохийсидир!”

Жалолиддин Мангубердининг Ватани, миллати ва динининг гурурини барча нарсадан устун қўйишини тарихчиларнинг ушбу қайдларидан ҳам билса бўлади.

...Хилотни камал қилиш пайтида Жалолиддин синглиси Хонсултондан хат олади, у тақдир тақозоси билан Чингизхоннинг ўгли Жўчининг хотини бўлган эди. Мақтубда шундай дейилганди: “Сенинг қудратинг, кучинг ва мулкларининг улканлиги хақидаги хабар Хоконга етди. Шунинг учун у сен билан қариндош бўлишга қарор қилиб, мулкларингиз чегарасини Жайхун дарёси бўйича ўтказиш хақида келишиб олмакчи. Сенга — дарёгача бўлган, унга — дарёдан наридаги ерлар. Шунинг учун агар сен уларга қарши туришга куч йиғолсанг, қасос ол, агар енгсанг, хоҳлаганингча иш тутасан. Агар енгилсанг кўзинг етмаса, фурсатдан фойдаланиб, уларнинг истаги бўйича сулҳ туз!”

Бирок Хоразмшоҳ хатга жавоб ҳам ёзмади, уни худди кераксиз матоҳдай назарга олмади, ниятларидан қалгитувчи ундов деб билди.

Хоразмшоҳнинг атрофидаги давлатлар ҳукмдорлари — Кўниё султони Қайқубод И, Дамашк ҳокими Ал-Малик ал-Ашраф ва яна бошқа ҳукмдорлар билан муносабатини ижобий деб бўлмасди. Бундан билса бўладикки, Жалолиддин дипломатия соҳасида бирмунча қизиққонликка йўл қўйган. Айна шу омил Мангубердининг асосий душман — мўғуллар олдида яққаланиб қолишига замин яратди.

Хоразмшоҳнинг олдиндан билиб бўлмас, тажовузкор ҳаракатлари олдидаги кўрқув Кўниё султони Алоуддин Қайқубодни унга қарши иттифок тузишга олиб келди: бу иттифокка Дамашк ҳокими Ал-Малик ал-Ашраф, Хилот ҳокими Иброҳим Ширқух, Хартабарт ҳокими Артуххон, Халаб ҳокими Савоб, Маёфирикин султони Ал-Азиз

Усмонлар кирди. Ал-Ашрафга юборган мактубида Кайкубод И бундай ёзади: “Жалолиддинни киличсиз тўхтатиб бўлмайди; унга хушомадгўйлик килиб ҳам бир иш чиказолмаяпмиз. Энди сўзларимиз ва ишларимизни келишувга олиб келсак ва мамлакатларимизни химоя килсак бас”.

1230 йил 7 августда Арзинжон яқинидаги Ясси Чаман текислигида Алоуддин Кайкубод И ва Хоразмшоҳ ўртасида илк тўқнашув бўлиб ўтди. 700 отлик билан душманнинг 3000 кишилиқ сараланган суворийларига қарши борган Жалолиддин голиб бўлди, рақибини яқсон қилди. Бирок Хоразмшоҳ галабадан тўлиқ фойдалана олмади: мағлубларни таъқиб этиб ўтирмади ва унинг бу ҳаракати душманни тор-мор бўлишдан ҳалос этди. Вазиятдан фойдаланиб, ўзини ўнглаб олган иттифокдошлар 1230 йил 10 августда жанг бошладилар. Оқибатда Мангубердининг лашқари мағлуб бўлади ва тарқатиб юборилади. Жалолиддин аскарларидан ажраб, Хилот томонга от солади.

Хоразмшоҳ лашқарининг енгилганига қарамай, иттифокдошлар ҳаракатларини унинг ерларигача давом эттиролмадилар, чунки улар Султоннинг чекинишини бир хийла, деб тушундилар. Уларнинг қалбларини Мангубердидан кўрқув ва эҳтиром шунчалиқ қамраб олган эдики, уни таъқиб этишга журъат эта олмадилар ва ортга қайтдилар.

Жалолиддиннинг Ясси Чаман яқинида тор-мор этилганини эшитган исмоилийлар мўғулларга Мангубердининг заифлашганини айтишади ва уларни хужумга ундайдилар. Мўғуллар бу хабарни эшитиб, 1230-31 йилларда Озарбайжонга бостириб қирдилар ва султони ҳолдан тойган мамлакатни тезда истило қиладилар. Мағрур, қайсар

Жалолиддин Мангуберди ночор аҳволда қолганидан турли мамлакатлар ҳукмдорларидан, хаттоки, аввал рақиб бўлган давлат ҳукмронларидан ҳам нажот истаб, ёрдамга чақиришга мажбур бўлади. Аммо ҳеч ким Исломи дунёсининг ягона химоячисига ёрдам қўлини чўзмайди. Бу ҳам етмаганидек, мўғуллар Жалолиддиннинг кишловларга юборилган лашқарлари тўпланмасидан бурун Мангубердига хужум қиладилар.

Хоразмшоҳ бу аёвсиз ва оғир жангдан базўр қутулиб қолади....

1231 йил август ойида тушқунликка тушган Султон айш-ишрат ва сархушлиққа берилади. Шундай қунлардан биридан сўнг Жалолиддин қаттиқ маст бўлиб қолади ва қаттиқ уйқуга кетади. У хаттоки, ўрдасини мўғуллар ўраб олганини сезмай қолади. Унинг содиқ амирларидан бири Ўрхон аскарлари билан Мангубердини қийинчилик билан қутқариб қолади, уни мастлигича орта ўтказиб, чоптириб кетади. Йўлда Султон ўзига келади ва Ўрхонга душман қалғийди, деган ўйда бошқа тарафга кетишни амр қилади-да, ўзи бошқа йўлдан орта солади.

...Атрофда юракни маҳзунлаштирадиган, қайғусиз жимлик. Фақат Мангуберди ва орқада таъқиб этиб келаётган мўғуллар орлари туёқларининг шиддатли дупури. Бу одимлар Ватанпарварнинг ҳаётини ҳал қиладиган даражада таҳликали... Мана, Султонга иккита душман одами этиб олди. Қилич сермади, йўқ, тегади. Найза отилди — Султон чап берди. Мангуберди жон ҳолатда бор қучини тўплади ва... орқада келаётган душманлар икки мўғулнинг ордан қулаганини ва Хоразмшоҳнинг ўзларига қарата қиличини ҳавода сермаб, олға кетаётганини кўрдилар.....

...Жалолиддин Мангуберди орта чоптириб кетди... Узокларга...

...Унинг ўлимидан сўнг, мўғуллар бунга кўп йиллар ишонмай, юрак ҳовучлаб юрдилар. Халқ Жалолиддин бу дунёдан кетганига ишонмади. Хизрни кўрган Мангуберди дарвешлар орасида бир сўфий қийимида Исломи мамлакатларида, халқ ичида кезиб юрибди, деган ишонч билан унинг яна қуч тўплаб бизни химоя қилади, деб қутдилар. Улар ҳолдан тойган Ватанпарварнинг бир қурд томонидан номардларча ҳалок этилиб

кўйилишига ишонгилари келмади.

Бунга хатто хукмдорлар ҳам ишонгилари келмади. Ироки Ажам ноиби Шарафуддин Али Мангубердини излатиб ҳам кўрди. Жалолиддин улар учун енгилмас, жисман ҳам ўлмас қахрамон эди.....

Уни энди қадди эгик амирлари ҳам согинч билан ёдга олардилар. Ўлганига ишонгилари келмасди. Бир воқеани унутиб бўлмасди. ...Исфохон яқинида беҳисоб мўғуллар лашкари яшириниб келаётганидан ваҳимага тушган хонлар Унинг оёғига бош уришди. Жалолиддин аввалига уларни бир оз куттириб қўйиб, сўнг бамайлихотир хузурларига чиқади. Султон хотиржамлик билан амирларига мўғуллар тўғрисида эмас, бошқа масалалардан сўз очади. Мангуберди бу билан душманни назар-писанд қилмаслигини билдирмокчи ва амирларни тинчлантирмокчи эди. Нихоят, узун суҳбатдан сўнг, Султон ҳозир бўлганларни ўтиришга таклиф этди ва мўғул масаласини муҳокама қилишга киришди...

Мангубердини сеҳр-жоду соҳиби деб, бунга ишонадиганлар ҳам унинг тирик эмаслигига шубҳаланиб қарадилар. Улар салтанатнинг сўнги даврларида халқнинг иссиқдан ва сувсизликдан қийналаётганини кўриб, яда тоши воситасида ёмғир ёғдиришдек мўъжиза яратган Султоннинг ўлганига ишонмадилар.....

...Хаттоки, ҳозир ҳам Мангубердининг тириклигига ишонувчилар топилади. Зеро, Жалолиддиннинг ўзи шундай деган (М.Шайхзоданинг “Жалолиддин Мангуберди” драмасидаги бобомиз образининг сўзлари):

...Мангуликдан жой олган — яшар абадий,
Мен-ку, Мангубердиман, олам билади.
Кўкларданми, сувданми, ё ер тагидан,
Балки сахро бағридан, тоғ этагидан,
Бир кун пайдо бўламан шу юрт, шу ерда,
Юрт шайдоси кўмилмас гурбатда – гўрда.
Улугвор ниятларга қор қилмас ажал,
Ким юртдан ёв қувса –мендурман ўшал...

Жалолиддин Саъдинов